

ORON J. HALE: *The Captive Press in the Third Reich*. Princeton University Press, 1964. xiv + 353 s. 6,50 \$.

Den amerikanske historieprofessor Oron Hale, University of Virginia, har med held og med stor grundighed løst den komplicerede opgave at klarlægge nazistpartiets planmæssige, men stykvis og halvt fordækt realiserede overtagelse af den tyske dagspresse. Han har gennemgået resterne af fire store organisations- og departementsarkiver foruden afhøringsrapporter og det anselige trykte materiale. Tillige har han i 1945 og senere i 1958 interviewet et dusin af hovedaktørerne, bl. a. Max Amann.

Resultatet er en veldokumenteret, solid og anvendelig redegørelse for ekspansionens økonomiske vilkår og teknik – den særprægede vekselvirkning mellem lovgivning, trusler, pression og normal forretningspraksis – og for dens skiftende faser. Noget nyt er skildringen af den økonomisk meget svage nazistiske presses opvækst i Weimartiden. Først med konfiskationen af arbejderpartiernes presse og den politibeskyttede intimidering af publikum i 1933 nåedes et oplag af 3 millioner, en firedobling fra 1932. Samtidig fik man en fuldstændig centralisering af de lokale (»Gau-«) partiaviser under Max Amanns »Eher Verlag«, som fra München udsendte »Völkischer Beobachter«. Forlods kendt i hovedtræk – men ikke som her dokumenteret ved forløbet i talrige konkrete tilfælde – er det, hvorledes Eher Verlag gennem sine datterselskaber i de følgende år erhvervede kontrollerende aktieposter i de fleste større »borgerlige« blade. Operationsbasis var her lovene om udelukkelse af »upålidelige« udgivere (1934) og om »strukturrationalisering« af den nødstedte avisindustri (Amannforordningerne af 1935). De følgende bølger af overtagelser indebar for så vidt blot en udvikling af denne aktionsmetode, styrket af krigsøkonomiens sparekrav. Allerede i 1939 sad partiet således på 66 % af oplaget, i 1944 på 80 %, idet de endnu privatejede aviser da var af »Heimatpresse«-typen. Det skal nævnes, at der i skildringen er interessante enkeltheder til karakteristik af regimet. Således hvorledes Amann som Hitlers personlige ven (og forlægger) berigede ikke bare sit firma, men også i stor stil sig selv. Videre den stærke spænding, der kunne være mellem regimets forskellige magtcentre, her mellem Goebbels og Amann. Og endelig, hvorledes de store industribaroner måtte aflevere deres aviser, når Amann ville have dem – ligesom alle andre udgivere.

På den anden side forekommer det, som om forfatteren i de lidt større linjer undervurderer virkningen af regimets almindelige karakter for dagspressen. Det er rigtigt, at nazisterne i deres overtagelsesstrategi udnyttede den gamle modsætning mellem redaktører og udgivere og også fandt støtte i den forældede, næsten ufatteligt decentraliserede struktur i provinspressen. Men dette var sekundært, da de først havde hele den politiske magt. På samme måde må det anføres, at ensretningens væsentlige side ikke lå i den koncentration af ejerforholdene, som er bogens hovedemne. Helt fra 1933 kunne regimet jo regne med fuld støtte fra den samlede presse. Karakteristisk var det herved, at den gammel-dags, præventive censur ikke kom til at spille nogen rolle – netop fordi den med sin negative karakter ikke ansås for tilstrækkelig for det moderne, dynamiske totalitære system. Det, man ønskede, var den positive opslutning, den aktive, viljeløse stræben efter at gå magthavernes ærinde. Herved kunne det naturligtvis

spille en vis rolle, at aviserne blev overtaget af partiet. Men det var vigtigere, at tilbageværende private var bange for at blive det. Og endnu vigtigere var den latente trusel mod alle medarbejdere om vilkårlig udelukkelse af »Berufslisten«, som indebar udelukkelse fra al publicistisk virksomhed (samt eventuelt videre personlig forfølgelse). Hovedresultatet opnåedes altså egentlig ved selve ophævelsen af retsstaten, og det formelle redskab par excellence var »Schriftleitergesetz« af 4.10.1933, som frigjorde redaktørerne fra udgiverne for at gøre dem til slaver af partiet. Hvem der ejede aviserne var herefter forsåvidt et mindre vigtigt spørgsmål. Modsat f. eks. W. Hagemann (*Publizistik im dritten Reich*, 1948) fastholder Hale ikke denne hovedlinje, og dette får ham til at se væk fra, at det var Goebbels og ikke Amann-Rienhardt, som var tysk presses mestermand.

Det andet manglende element er indplaceringen af dagspressen i nazisternes propagandasystem. Hale gir interessante citater til belysning af den frustration, uniformiseringen skabte selv hos de ledende partijournalister, og han påviser også uroen over oplagens stagnation eller tilbagegang. Men han får ikke fat på den afgørende baggrund herfor, nemlig at nazisternes propagandistiske hovedvirkemidler lå andetsteds og måtte gøre det: i radioen, filmen og ikke mindst massedemonstrationen, der, langt mere end det trykte ord med dets uhjælpelige hang til argumentation, lempede sig for den følelsesmæssige, hypnotiske appel og for at træde i aktiv forbindelse med den fysiske magtudfoldelse. (Se herom Z. A. B. Zeman: *Nazi Propaganda*, Oxford University Press 1964). Først på denne baggrund blir det klart, hvorfor regimet i det væsentlige kunne lade sig nøje med at betragte dagspressen som et udbytningsobjekt og lade det vantroves som publikumsmedium.

Smudsomslagets citat af William L. Shirers anmeldelse skyder derfor over målet, når det siger: »With this work Professor Hale has written the definitive book on what happened to the press in Nazi Germany . . .« At der på et snævrere felt er ydet en glimrende præstation – selvom de kvantitative opgørelser måske nok i højere grad burde bygge på selvstændige systematiske rubriceringer og ikke på arkivfragmenter – er derimod ubestrideligt, og bogen vil gøre udmærket nytte som oversigtsværk.

NIELS THOMSEN

ERNEST K. BRAMSTED: *Goebbels and National Socialist Propaganda 1925-45*. Michigan University Press, London, Cresset Press, 1965. 488 s. 50 sh.

Forfatteren til dette omfangsrige værk om den nazistiske propaganda og Joseph Goebbels er af sydtysk oprindelse og tidligere lektor i tysk sprog ved forskellige universiteter. Efter 1933 emigrerede han til England, hvor han arbejdede på London School of Economics sammen med den tyske sociolog Karl Mannheim. Under krigen var han knyttet til BBC og det engelske udenrigsministerium. Efter krigen blev han medarbejder ved den store udgave af dokumenter fra det tyske udenrigsministerium, *Documents on German Foreign Policy*, som de allierede i fællesskab udgav.

Bramsteds formål har ikke været at skrive en biografi af Goebbels eller at dække alle aspekter i propagandaapparatet. Hans ønske er først og fremmest